

Átölelendő alteritások

KÉRCHY ANNA: *A NŐ NYELVET ÖLT. FEMINISTA NARRATOLÓGIAI, ESZTÉTIKAI, TESTELMÉLETI TANULMÁNYOK*

Kérchy Anna legújabb, magyar nyelvű kötete a szegedi Ikonológia és Műértelmezés című sorozat 14. részeként jelent meg 2018-ban a JATEPress gondozásában, s az igen színvonalas és sokszínű sorozat korábbi darabjait áttekintve szembeötlő, hogy *A nő nyelvet ölt* az első olyan kiadványuk, amely a gender kérdését következetesen a középpontba állítja. Ez az egyedülállóság a kötetbe beválogatott írások elméleti horizontjára és hazai szakmai beágyazottságára is jellemző: Kérchy Anna talán legnagyobb érdeme jelen esetben az, hogy számos, a nemzetközi kultúratudományos diszkurzusban egyre meghatározóbb olvasási mód stratégiáit és terminológiáját ülteti át a magyar nyelvre és a magyar kontextusra [is]. Ennek a fajta kulturális fordításnak a jelentősége részben a nyelvteremtés gesztusában rejlik, ami által megszólíthatóvá és áthidalhatóvá válnak olyan, eddig talán mellőzött problémák a társadalmi-nemek tudománya és a testelméletek határvidékein, mint a fogyatékkal élő férfi vagy a szexualizált kislány alakjainak ábrázolása. A kötet tehát igyekszik egyszerre hangot, nyelvet, tekintetet és testet adni az olyan meghatározó kulturális tényezőknél, mint a nemi szerepek normatív kulturális szkriptjei, a női ellennarratívák, a testszövegek szövetei, valamint a különbözőségképzés (other/ing) folyamatai.

A nő nyelvet ölt nem csupán a jelenlegi magyar kultúratudományos diszkurzusban, de a szerző saját életművén belül is egyfajta metszésponton helyezkedik el, s úgy tűnik, épp a legjobbkor látott napvilágot, szintetizálva számos, Kérchy Annát egész eddigi pályája során foglalkoztató kérdést. A nemzetközileg elismert és aktív, széleskörű témákban publikáló frankofón-anglista identitással rendelkező szerző számos jelentős publikációt tudhat már a magáénak a feminista és a fantasy irodalom területein, s eddig két angol nyelvű monografikus kötete jelent meg [*Body-Texts in the Novels of Angela Carter: Writing from a Corporeographic Point of View*, Lewiston, Lampeter, The Edwin Mellen Press, 2008; *Alice in Transmedia Wonderland: Curiouser and Curiouser New Forms of a Children's Classic*, Jefferson, McFarland, 2016]. Nyolc eddigi szerkesztett kötete pedig szintén a fantasztikus irodalom, a poszthumán identitások, a fogyatékoságtudomány (disability studies), a mesék, a gyermekirodalom, illetve az állatkutatás (animal studies) a test problémája által összekötött kérdéseit járják körül; s külön kiemelendő *Down the Rabbit Hole: Lenn, a Nyuszi barlangjában* című, megjelenés és tartalom szempontjából is lenyűgöző honlapja, melyet a Bolyai János Kutatási Ösztöndíjpályázat keretében hozott létre.

A jelen kötet egyes fejezeteiben szereplő írások már mind korábban megjelent tanulmányok és kritikák, összesen mintegy húsz szöveg, melyek a 2003 és 2016 közötti időszakban keletkeztek, s terjedelem, mediális jelleg és elméleti megalapozottság szempontjából is kaleidoszkópszerűen színes, számos módon (össze)olvasható képet mutatnak. Noha a tanulmánygyűjtemény hat nagyobb, mediális szempontból jól elkülöníthető részre oszlik [elmélet, irodalom, mozgókép, média és képzőművészet], valamennyi beválogatott írás közös, szándékoltan központi módszertani vonása az

interdiszciplinaritás és az intermedialitás – ezt a megközelítésmódot nevezi a szerző „multifokális perspektívának” [9.]. Az *Előszó* szerint pedig a kötet alapkonceptiója, az általa alkalmazott olvasásmódok a „posztklasszikus, kontextuális elbeszélésméletek és a recepcióesztétika, az ideológiakritikai teóriák és a posztstrukturalista szubjektum-szemiotika, a kisebbség/másságkutatás és a testtudományok, a kulturális ikonológia és a vizuális szociológia módszerei” [9.] szerint helyezhetőek el. Kérchy önreflexíven rá is mutat egyik elméleti irányultsága okán, hogy „a kötet sokakat szólít meg, ugyanakkor igen nehéz elhelyezni, pláne mivel a mai magyar tudományos közegben a medical humanities [az orvosi bölcsészeti kutatás] köztes, üres térbe beszél” [77.]. Ezek a bizonyos köztes terek, hiátusok és határok válnak aztán a tanulmánygyűjtemény legizgalmasabb pontjaivá, melyeket minden esetben több irányból jár körbe a szerző.

Az *Elmélet* című első nagyobb egység összesen négy írást tartalmaz, melyek a testelméletek, a feminista narratológia és a fogyatékoságtudomány területeire összpontosítva, azok párbeszédlehetőségeit felvillantva vázolják fel a későbbi fejezetek értelmezési csomópontjait. A *Tapogatózások: A test elméleteinek alakzatai* című szöveg elsősorban a feminista korporeális narratológia kérdéseit állítja a középpontba, és az ún. corporeal turn, azaz a testi fordulat fogalmából kiindulva mutatja be, miért megkerülhetetlen a 21. százai kultúrakutatásban a test problémája, a szómaesztétika, melyet a következőképp határoz meg: „a testet társadalmi interakciók, hatalmi elrendeződések, reprezentációs stratégiák, valamint pszichés viszonyulások, a megélt tapasztalatok és a narratív identitásélmények makro- és mikro-szintjein vizsgáló interdiszplináris terület” [21.]. Ez a nyitósöveg számos példával és minielemezzéssel illusztrálja az általa behívott elméleteket, azaz nem egyetlen jelenség, esettanulmány vagy műalkotás szoros olvasata kíván lenni, s ezért válik sokoldalú felütéssé a kötet számára. A *nő nyelvet ölt: A feminista narratológia dilemmái és a korporeális narratológia lehetőségei* című tanulmány ezután bevezeti a korporeografikus metafikció fogalmát, mely a teljes kötetet szemlélve igen eredeti terminusnak bizonyul, amennyiben összefogja az emberi szubjektum mint homo narrans elbeszélői és testi tapasztalatát. A *Dilemmák a társadalmi nemek tudománya és a fogyatékoságtudomány metszéspontján* című szöveg a magyar irodalom- és kultúrakutatás szempontjából talán a legizgalmasabb darab ebben az egységben, hisz a fogyatékoságtudomány még mindig viszonylag kevésbé ismert és alkalmazott terület hazánkban, nyilvánvaló társadalmi haszna és szükségessége ellenére is. Kérchy bevezeti, megmagyarázza és analitikusan alkalmazza az épségterror, a fogymodern és a másságmarker kifejezéseket, s ezzel nyelvi eszköztárat ad a hasonló érdeklődésű magyar kutatóknak. A *Nőies-e a kortárs női irodalom? Átírás, újraolvasás, re-vízió* című tanulmány már átvezet a következő, az irodalomról szóló részhez, s ily módon akár abban is szerepelhetne. Az elemzés találóan „feminizáltnak” nevezi a magyar irodalmi kontextust, ugyanakkor hivatkozik az ún. „bajtársnői hangok” segítő jelenlétére a feminista kutatásokban, s voltaképpen ennek fontosságát támasztják alá a kötet hátlapján Séllei Nóra, Bollobás Enikő és Drozdik Orsolya ajánlásai, akik kollégaként, illetve művészként értékelik a szerző munkásságát.

Az első nagyobb mediálisan körülhatárolt egység az *Irodalom* címet viseli, és ismét négy írás kapott benne helyet. A *feminista pszichogeográfia és Jeanette Winterson szenvedélyei* című nyitósöveg nagyban épít a különféle térelméletek fogalmaira is, hisz meghatározó szerephez jut benne az otthon fogalma (melyhez

különösen izgalmas lábjegyzet is tartozik a padlás terének angolszász telítettsége kapcsán, 98.): „A markáns demisztifikáció célzattal bíró kultúrákritikai-elméleti metaszövegek ellenére meglepő szívóssággal tartja magát az otthont totális nyugalmi állapotként, mintegy a teljes körű [kognitív, pszichés, fizikai] biztonság elsődleges és kizárólagos helyszínékként tételező, naivan illuzórikus, depolitizált felfogás.” (97.). Kérchy a topofília, a topofóbia, a nomádizmus és a heterotópia fogalmai felől olvassa Winterson *A szenvedély* című regényének női utazóját, aki a „sosehol” fogalmával ragadja meg főszereplője tér- és időtapasztalatát; s mindez egyfajta jellegzetesen feminista episztemológiát rajzol ki. Az *Autobiografikció és önéletírás Angela Carter regény-trilógiájában* című szöveg az autografomania problémáját igyekszik elsősorban megragadni, ám ez az írás meglehetősen rövid, így inkább kérdésfelvetésként, semmint kifejtett álláspontként értelmezhető, s ily módon kissé ki is lóg a fejezetből. *Az én mint [sok] másik: A samuráj/anya önszövegezése – Posztstrukturalista szubjektumelmélet Julia Kristeva Les Samurais [„Samurájok”] című önéletrajzi regényében* című tanulmány azonban kifejezetten izgalmas módon állítja egymással párbeszédbe az „anyai szeretet szemantikai mezejét” [128.] ábrázoló három nőalakot a regényben, miközben felvillantja annak Simone de Beauvoir *Mandarinok* című művéhez kötődő intertextuális viszonyát is. A nő és anya alakja mint alapvetően „relacionális entitás” [126.] jelenik meg, s a test szemiotizálása, valamint a szöveg szomatizálása [118.], továbbá az „intellektuális produkció” és a „korporeális reprodukció” [129.] egyszerre válnak Kristeva anya-olvasatának központi tétjeivé. Ebben a részben összességében talán mégis az utolsó tanulmány a legemlékezetesebb, az *Elmebaj, szerzőség és nem/iség [v]iszonyai két kortárs magyar Csáth-mítosz adaptációban* című szöveg ugyanis alapvetően film- és könyvkritika is egyben, amennyiben Lovas Ildikó *Spanyol menyasszony: Lány, regény* című 2007-es regényét, valamint a nagysikerű *Ópium* című filmet (Szász János, 2007) veti össze a női és férfi elmebaj ábrázolásának szempontjából. A dolgozat pár határozott vonással elhelyezi a tárgyalt műveket a [női] örökség irodalomtörténeti hagyományában, utalva Charlotte Perkins Gilman esetében a sárga tapéta, Karen Blixen novellájában az üres lap, Hélène Cixous esetében pedig a fehér tinta [141.] szimbolikus jelentőségére. Kérchy rámutat, hogy a film „méltatlanul csodálatos képek” [143.] által mutatja be a „voyeurizmus szentimentalizálását” [144.], miközben valójában réges-régi, szexista narratívákat erősít meg az episztemofil férfiorvos tekintete, rámeredésének [male gaze, 143.] ábrázolása kapcsán: „Az árnyékszéken, kéjes-fájdalmas sikolyok és hörgések közepette, ceruzájával maszturbáló, őrült [író]nő látványa, szövege valósággal lenyűgözik az őt kémlelő [nem]író orvost.” [145.]. Ez a #MeToo-mozgalmat messze megelőző, eredetileg 2011-ben megjelent írás voltaképpen arra a meghatározó dilemmára futtatja ki az elemzést, amely az esztétikum, az erkölcs és a kánonképzés gyakorlatai között áll fenn a bántalmazó férfiművész életművének megítélése kapcsán: „vajon a Zseniális Férfi Író művészete mentesítheti-e őt az etikai megítéléstől?” [137.].

A második, *Mozgóképek* című fejezet első darabja elsőként egy nagy feminista filmklasszikust vizsgál *Ez a fekete zongora... A női tekintet lehetőségei és a vágy képei Jane Campion Zongoralecke című filmjében* címmel, s külön hangsúlyt fektet a történetben az anya-lánya kapcsolat szimbiotikus, „polifón” [155.] jellegére, valamint a hangzó nyelv, a csobogó víz és a zene szinesztéziászerű ábrázolására [155.]. Kérchy

szerint a film azért is tekinthető feminista klasszikusnak, mert erotika-ábrázolása nem csupán „túllép patriarchális-fallogocentrikus szexualitáson” [154.], de a zongora képében egyfajta „alternatív női vágynyelv” [154.] megképzésére is sikeresen vállalkozik. A *Csalóka Csodaország: A képzelet korlátai és a gyermeki fantázia metafantáziája Terry Gilliam Dagályország című fantasy filmjében* című szöveg a kötet véleményem szerint egyik legerősebb tanulmánya, és a megelőző filmelemzés gondolatmenetét részben folytatva itt abszolút központi szerepet kap a gyermek alakja, valamint a mese szocializációs funkciója. Ugyanezt a témát viszi tovább még erőteljesebb módon a számos kulturális tabura rámutató *Lolita, a kishúgunk? A kislány test ábrázolhatatlanságáról női szemmel* című tanulmány, mely immár kimondottan a *girl studies* kultúratudományos kutatási területen belül vizsgálja Nabokov kultuszterzői státuszát, a pedofiliát mint patológikus, illetve alkalmanként normalizált társadalmi jelenséget, valamint a gyermek(lány)-ábrázolás különféle stratégiáit: „A gyermeki test érintetlenségének, érinthetlenségének feltétlen védelme talán az egyik utolsó megmaradó kulturális tabunk, mely a nyugati kultúra két nagy mesternarratívájában gyökerezethető: a keresztény morál az idealizált, testetlen, éteri ártatlansággal társítja, míg a freudi pszichoanalízis polimorf perverz vágyak veszélyeztette lényként tételezi a gyermeket – mindkét esetben féltett fétist körvonalazva.” [175.]. A fejezet záródarabja A „*férfias*” *fogyatékos fikciója: Alternatív maszkulinitások atipikus megtestesülései a kortárs populáris vizuális kultúrában* címmel a férfiasságkutatás és a fogyatékoságkutatás területeit kapcsolja össze igen revelatív módon, s a gyöngeség és gyöngédség [193.] gyakran összemossott kulturális kódjaiból kiindulva bontja ki a „fogymodern” [dismodern, 73.] fogalmát, a fogyatékoság felől újraértelmezve a normatív férfiasságot is.

A Média-fejezet első darabja a *Hebrencs kisleányból kötelességtudó honleány: Nőképváltozások a Magyar Lányok hetilap első világháború alatti lapszámaiban* című tanulmány, mely elsősorban filológiai szempontból érdekes és hasznos munka, hisz egyértelműen jelentős könyvtári kutatás alapján vázolja fel a nőkép változásának ívét az első világháború alatt a tárgyalt folyóirat esetében. A következő, *Kisasszonyok, vadmacskák, kékharsnyák: Az író nő pozicionálása a mai magyar médiában* című írás problémafelvetésében igen közel áll az *Elmélet*-fejezet utolsó szövegéhez, és a diszkurzusanalízis módszertanával dolgozó szöveget társszerzőként Koller Nórával együtt jegyzi Kérchy Anna, s talán gazdagíthatta volna a szempontjait, ha akár utólag is, de kerül bele hivatkozás Séllei Nóra *Mért félünk a farkastól?*, a tanulmánnyal azonos évben, 2007-ben megjelent című kötetére, hisz Séllei munkája szintén szorosan olvasva vizsgál igen hasonló kulturális jelenségeket a magyar és az angolszász kontextusban egyaránt. A *fogyatékkal élők elfogadását célzó média/művészeti megnyilvánulások lehetőségei, korlátai és recepciója a mai Magyarországon*, illetve *A transznemű identitás dilemmái a kortárs gender-elméletek és populáris kulturális reprezentációk tükrében* című írások szintén a mai magyar társadalmat meghatározó és megosztó kérdéseket vizsgálnak, a *queer studies* és egyfajta akadémikus aktivizmus felé is kiterjesztve a kötet elméleti horizontját. A záró, *Képzőművészet* című fejezetben szereplő írások [*Átlátás helyek: A láttatott láthatatlan mint női térélmény Drozdik Orsolya konceptuális művészetében; Könyörtelen testrevíziók: A női szépség erőszakos ideológiájának dekonstrukciója a feminista performansz terrorista testeiben; Lilith ecsetje: Lilith Öröksége Művészeti Csoport, Tiszta Kezekben; Kannibál olvasatok:*

Zhu Yu Emberevő című performanszáról; Helmut Newton és a tűsarok; Harcosnők, flamingók, Évák: Gender ecset III. Válogatás a Magyar Képzőművészeti Egyetem Festő Tanszékének munkáiból) mind kurrens képzőművészeti, művészetpolitikai problémákat érintenek, s ennek jelentőségét az is mutatja, hogy a kötet borítóján is egy részlet szerepel Drozdik Orsolya *Csíkok II. posztkonceptuális festmény performansz* című munkájából. E témák kapcsán esetleg még érdekes továbbvezetést jelenthetne a Bódi Katalin vonatkozó művészettörténeti és feminista irányultságú írásaival való párbeszéd megnyitása, de ez természetesen inkább egy jövőbeni munka kapcsán lehet releváns szempont. A kötet egyetlen gyengeségének ugyanakkor a szövegek nyelvi gondozottságának egyenetlenségét tartom: némelyik fejezetben számos elütés, stilisztikai és helyesírási tévesztés akasztja meg az olvasást, például elírások: „miíg” [30.], „társadalmi-ídiszkurzív” [23.]; helyesírási hibák: „Viktoriánus” [11., 160., 175.], a mint előtti vessző szükségtelen használata [40., 46., 81.]; „pozícionáltság” [60.], „Nobel díja” [60.], „Üvegbúra” [56.], „kerekes-szék” [194.], „Foucault-által” [215.]

A nő nyelvet ölt – Feminista narratológiai, esztétikai, testelméleti tanulmányok című kötet remélhetően számos, a kultúratudomány értelmezési módjaira épülő egyetemi kurzus anyagává is válik majd a jövőben, és hozzájárul a kötetben alkalmazott elméleti távlatok beépüléséhez, intézményesüléséhez, azaz nyelvet és testet öltéséhez a hazai irodalom-, film-, média- és képzőművészet-kutatásban egyaránt. Jómagam minden bizonnyal már ebben a tanévben fogom alkalmazni a kötetet a tanításban, annál is inkább, mert továbbra is meglepően kevés a magyar nyelven is hozzáférhető, a hallgatók számára is jól alkalmazható formában és terjedelemben rendelkezésre álló szakirodalom a testtudomány, a genderkutatás, főként pedig a fogyatékoságtudomány terén. Ahogy legújabb kötete is bizonyítja, Kérchy Anna tudósként, tanárként és nem utolsó sorban nőként egyaránt arra neveli olvasóit [legyenek azok a kollégái vagy a tanítványai], hogy merjenek sokat és sokfélét alkotni, és tegyék mindezt azzal az örömmel, ami a „normalitás spektrumának diverzifikációjából” [24.] és az „átölelendő alteritás” [130.] megtapasztalásából fakad. [JATEPress]

URECZKY ESZTER

Szabó Magda és Debrecen

KECZÁN MARIANN: SZABÓ MAGDA DEBRECENE – IRODALMI ÚTIKALAUZ

Debreceni méltatói Szabó Magda érdemének tudják be, hogy Csokonai óta senki sem munkált olyan eredményesen Debrecen tárgyi, szellemi értékeinek megismeretéséért, hírnevének öregbítéséért, mint ő. Tagadhatatlan, ezen a téren felbecsülhetetlen szolgálatot tett szülővárosának. Szívós munkával (művek, interjúk, személyes szereplések) felépítette imázsát, érdeklődést tudott kelteni családjá, iskolájá, városá iránt, miközben (nem mellékesen) a teremtett esztétikai mikrouniverzum centrumában ő maga áll, minden hozzá igazodik, s nem fordítva. Ha szükségét érzi, emberek, objektumok, tárgyak és saját írói személyiségének már-már szükségszerű kapcsolatát a képzelet segítségével mélyíti el. A magyar irodalomban talán csak Ady Endre állt